

ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТА ВО КНИЖЕВНОТО ТВОРЕШТВО НА МАРСЕЛ ПРУСТ

Апстракт: Целта на овој труд е да ја презентира интерференцијата помеѓу делото на Марсел Пруст и книжевната традиција на француската, но и на ориенталните и словенски литератури. Во таа перспектива книжевниот текст се пројавува како домен на комуникација на литературни творештва кои првично се временски или просторно оддалечени, но кои сепак формираат семантичка блискост. И покрај речиси бескрајната листа на дела кои се споменуваат во вид на интертекст во делото Пруст, ние се задржуваме само на три перспективи кои треба да ја истакнат неговата разгранетост во три диспаратни насоки : персиската, руската и западноевропската литература.

Клучни зборови : интертекст, книжевни влијанија, ориентална литература, словенска литература

Abstract: The purpose of this paper is to present the interference between the work of Marcel Proust and the literary legacy of the european, but also the oriental and slavic literatures. In this perspective the literary text manifests itself as a domain of communication between literary works that are initially distanced in time and space, but that still form a semantic proximity. Despite the almost endless list of works mentioned as an intertext in the work Proust, we retain only three perspectives that should underscore its ramifications in three quite disparate directions: Persian, Russian and Western literature.

Keywords: Intertext , literary influences, oriental literature, slavic literature

Во контекст на една од темите на меѓународната конференција, *Книжевноста како естетско освојување на светот*, неизбежно е да се потцрта интерференцијата која отсекогаш постоела помеѓу литературите на различни говорни подрачја и временски периоди, постојаната трансформација на минати текстови актуализирани во нови, мултипликацијата на значењето на книжевниот текст со негово реферирање кон други веќе публикувани содржини. Разгледувајќи го процесот на глобализирање во доменот на културата, многу теоретичари, меѓу кои и Ападурај, го сугерираат проникнувањето на културните пројави надвор од традиционално сфатените национални или јазични граници: „Мој предлог е да започнеме да размислуваме за конфигурацијата на културните форми во денешниот свет како за нешто суштински расцепкано, нешто без евклидовски граници, структура или правилност.“ (Arapuraj: 2011, 75) Интертекстуалноста во делото на Пруст како слободна конфигурација на литературната оставина, создава речиси бескрајна листа на книжевни модели, почнувајќи од Библијата, преку Бодлер, Нервал, браќата Гонкур, Зола, Жорж Санд, Балзак, Шатобријан, Колет, персиската книга *Илјада и една ноќ*, Данте, Д`Анунцио, Достоевски, Толстој, Џорџ Елиот, Ешил, Гете, Ибзен... Во овој текст ќе се задржиме на воведните наизменици на неколку автори и дела кои би ја репрезентирале интерференцијата на француското дело со литературите расчленети на три различни географски оски: Блискиот Исток, Западот и словенскиот свет.

Речиси изненадува честото присуство на ориентализмот во делото на Пруст кое долго време се сметаше за отелотворување на францускиот идентитет. Сепак, треба да се земе предвид фактот што персиската книга *Илјада и една ноќ* доживува два превода во тогашна Франција, првата од Галанд, а втората од Мардрус создаван помеѓу 1899 и 1904, при што последната верзија содржи и нецензурирани поглавја прескокнувани во првата. Во последниот том од делото, нараторот потенцира дека ќе му бидат потребни „многу ноќи, можеби сто, можеби илјада“ (Proust: 1986) за да ја реализира идната книга. Можеме да се потсетиме дека во *Илјада и една ноќ*, Шехерезада е онаа која на некој начин си го продолжува животот раскажувајќи му приказни на султанот, бидејќи нејзиното убиство е пролонгирано до моментот до кога ќе биде ставен крајот на раскажувањето. Жеден за нови продолженија на приказната, султанот секој

ден го одложува нејзиното погубување, а со тоа се спасуваат и сите илјада потенцијални девојки кои би ја замениле Шехерезада. Рамковната приказна треба да укаже на насушната потреба од раскажувањето, на нарацијата како антрополошка предодреденост на човекот, но исто така и на творењето/раскажувањето како начин на придодавање на смисла на самото живеење, а на опстојувањето на приказната како потврда за опстојување на самиот човек. И *Илјада* и *една ноќ* и *Потрагата* се создавани во време на ноќта, што треба да ја потенцира поврзаноста на зборот со сонот, со несвесното, со имагинарното.

Во прустовото дело, пак, доаѓа до поклопување на потрагата по вокација и воедно филозофска тема за идниот роман на главниот лик и животниот век на истиот, бидејќи при крајот тој доаѓа до сознанието дека темата која заслужува најмногу внимание е самиот негов живот. Имено, ликот чии што животни перипетии ги согледаваме во текот на читањето, треба да стане наратор кој ќе го преработи и презентира во роман она што нам како читатели ни е веќе познато. Содржината на романот кој за ликот треба да следи, за нараторот и за читателот е веќе минато. Меѓутоа, определбата за оваа тема коинцидира исто така со размислите за надминување на смртта, слично како во случајот со Шехерезада, а самиот крај на романот наведува на почетокот, при што се создава една цикличност на одново препрочитување кои симболизира и одново живеење. Нарацијата како симбол на животот е во основата на двете дела.

Сепак, првите творечки обиди на Марсел Пруст (1871-1922), а подоцна и романот *Во потрага по загубеното време*, се под исклучително силно влијание на тематиките на рускиот роман, во период кога литературната критика е преокупирана со правење осврти на овие дела, а француските автори кои успеваат да пишуваат налик на своите руски пријатели, добиваат безрезервни пофалби и препораки пред читателската публика. Поточно, во Франција во тој период се говори за принципи типични за она што во тој период ќе почне имаголошки да се подразбира под терминот „словенска душа“, - сфатена низ француската визура како инклинацијата кон гревот, каењето, искупувањето, злосторството и казната, сомилоста. Или како што ќе истакне еден тогашен критичар: „Словенското, руското, тоа е истовремено дивината на општествата кои се раѓаат и неврозата на општествата кои пропаѓаат“ (Goncourt: 1887-96, 240).

Пруст го читал Достоевски во скратени верзии во превод кои не биле сосема блиски до оригиналот, но сепак бил восхитен од авторот, посебно од *Идиот*, *Злосторство и казна* и *Браќа Карамзови*. „Страсно му се восхитувам на големиот Русин, но не го познавам темелно“ (M.Proust et J.Rivière : *Correspondance*, 218). Тоа што Пруст не го познавал темелно делото на Достоевски придонесува неговиот пристап во третирањето да ги заобиколи социо - политичките теми или клучни историски моменти како Октомвриската револуција во Русија, која иако Достоевски не ја споменува отворено во сите дела, сепак се смета дека ја најавува низ симболиката на неговите ликови. Оттаму, пристапот на Пруст може да се сведе на митопоетика. Авторот презема одредени теми кои се поврзани со метафизиката и со митолошката подлога на непорекливоста на судбината, заедно со религиските вредности на понизноста, простувањето и духовноста.

После Достоевски, постепеното созревање во однос на темите кај Пруст може да се забележи преку неговата целосна инклинација кон творештвото на Толстој. Двете новели кои Пруст ги пишува во 1894, *Смртта на Балдасар Силванд* (P.J.:1896) и *Крајот на љубомората* (P.J.:1896), се под толку силна инспирација од Толстој што некои дури ги нарекуваат плагијати. Кон крајот на XIX век Толстој всушност претставува најславен автор кој ја сугерира декаденцијата на цивилизацијата. Во неочекуван пресврт претходната опсесија од монденството Пруст ја заменува со темата на смртта која се провлекува низ речиси сите дела на Толстој и која за Пруст треба да означи контингентност на естетизмот, на љубовта, на монденската фриволност. Во првата новела главниот лик е претставен како надарен уметник кој сепак се соочува со неможноста на декадентниот пристап кој ги преферира естетските теми да одговорот на големите егзистенцијални прашања и кој се соочува со непосредноста на смртта. Во втората новела станува збор за љубоморен младич кој е измачуван од љубовно страдање за после една смртоносна несреќа да го надмине истото, соочувајќи се со смртта и обединувајќи се со апсолутното битие.

Кореспонденцијата на Пруст сведочи за неговото прво среќавање со *Ана Каренина* во 94,

непосредно пред да ја напише *Смртта на Балдасар*, за разлика од *Смртта на Иван Илич* за која не постои документација за негово консултирање. Сепак, може да се забележи идентичност помеѓу наративниот процес кај двајцата писатели, прва фаза на револт која преоѓа во внатрешно преобраќање и прифаќање на смртта кое Пруст го употребува за новелата *Смртта на Балдасар*, додека пак смртта на принцот Андре од *Војна и Мир*, љубоморен младич кој запаѓа во претсмртна агонија покрај жената која ги предизвикува неговите претходни несреќи служи за инспирација за *Крајот на љубомората* од Пруст.

Оваа поврзаност може да се долови преку извадок од двете дела кои се сосредоточуваат на истата суштина, односно на смртта како средство да се разоткрие лагата на животот, најпрво помирувањето со смртта на Балдасар „смртта сега ја гледаше в лице, а не сцените кои ја опкружуваат. Сакаше да остане така сè до крајот, да не биде повеќе обземен од лагата, која сакајќи да му приреди убава и славна агонија, би го достигнала врвот на профанизацијата валкајќи ги мистериите на неговиот живот“ (Proust: 1893, 22) и агонијата на Илич од друга страна: „Ноќта на неговата смрт, оваа лага која се трудеше да го намали значењето на овој страшен и величествен акт на смртта, сурово го потиснуваше Илич“ (Tolstoï: 1886, 116). Подеднакво кај двајцата автори, во претсмртните моменти на животот се дефилираат пред нивните очи сцените од детството и минатото воопшто.

Од големите класици на предренесансата и претставници на западната литература, Данте Алигиери е автор кој врши влијание врз Пруст. Но, третирањето на референци кои го поврзуваат со овој автор се најчесто со комична конотација, а авторот забележува дека големината која е искажана во делото на Данте не соодветствува со примерите од реалноста. Во некои од салоните на Париз во XIX век се рецитираат стихови од *Пеколот* на Данте, нараторот не се двоуми да ги спореди моментите на страдање на своите ликови со престојот во соодветните кругови на Пеколот или пак да ги постави некои од ликовите во *Потрагата* во паралела со оние од *Божествената комедија*, пред сè оние анонимни фигури кои се во служба на администрацијата и кои во низа на ситуации создаваат непријатност кај некои од главните ликови. Исто така референците кои упатуваат на Содомата и Гомора кај Пруст се поврзани со пејзажи и сцени од *Пеколот* кои треба да создадат релација помеѓу гревот и порокот во двете дела. Исто така наклонетоста на Данте кон Вергилиј за Пруст претставува симбол за литературата како вовед во спиритуалниот живот, но не и како единствен предуслов за него, поради неминовноста од креација која кај Данте кореспондира со оддалечувањето на Вергилиј во *Рајот*.

Заклучок

Иако во кратки црти, наша цел беше да го прикажеме книжевниот јазик како средство кое овозможува комуникација помеѓу литературите кои произлегуваат од спротивни општествени и историски контексти, но кои сепак ја дозволуваат глобализацијата на ниво на уметноста. Изборот на делата под чие влијание бил Пруст, од кои првото ѝ припаѓа на ориенталната литература, другите две на руската, односно словенската, а последното на западноевропската, говорат за циркулацијата на литературата низ различни сфери независно од јазичната, идеолошка или културолошка predispozicija.

Библиографија

1. Apaduraj, Kultura i globalizacija. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.
2. Hassine, Juliette. Proust a la recherche de Dostoievski, Nizet, 2000.
3. Henry, Anne. Marcel Proust. Theories pour une esthetique, Klincksieck, 1981.
4. Dominique, Jullien. Proust et ses modèles : les Mille et Une Nuits et les Mémoires de Saint-Simon, Paris, José Corti, 1999.
5. Dictionnaire Marcel Proust. Publié sous la direction d'Annick Bouillaguet et Brian G. Rogers, Honoré Champion, Paris, 2004.
6. M. Proust, Du côté de chez Swann. Paris: Gallimard, 1987.
7. M. Proust, Le Temps retrouvé, Gallimard, 1986.
8. M. Proust, (1963) Les Plaisirs et les Jours, Gallimard, 1896.